

Tfuliti

minn Dr. Vincent S. Zammit

Twelidt fis-7 ta' Jannar 1939 ftit qabel ma bdiet it-tieni gwerra dinjija fid-dar 304, Triq iż-Żewġ Mini maghrufa, dak iż-żmien bhala Strada Due Porte. F'din l-istess dar twieldet omni Nina u l-erba' huti bniet Carmen u Viki qabli u Dolores u l-mejta Maira waraja. Skont omni u kif qaluli xi storiċi Sengleani, fosthom Johnnie Stanicic f'din l-istess dar kien tweled il-mejjet u wisq mahbub l-Isqof Galea.

Ommi kellha huwa iżgħar minnha Manuel li kien jahdem bhala messagġier it-tarzna u missieri, li kien tweled Haż-Żebbuġ, kien jiġi minn familja kbira. Kienu kollox tlettax-il ahwa iżda bosta mietu żgħir min bid-disenterija u min bil-meningite, mard li kien komuni hafna f'dawk iż-żminijiet. Fosthom kellu huh il-kbir, Karmenu, li kien maghruf bhala barbettu ghalkemm ta' xi 25 sena kien tfartas ghalkollox, li kien ghamel hafna xogħol siewi kemm bhala trejd unjonista fit-tarzna u anke bhala politikant fil-Partit Laburista ghalkemm qatt ma ġie elett bhala membru tal-parlament.

Kien bniedem ferm kapaċi u għallem lulu nnifsu l-lingwa Franċiża, Russa u Ġermaniża. Kien anke ġurnalista u l-ahhar xogħol kbir tiegħu kienet it-traduzzjoni tal-bibbja protestanta għall-Malti fejn, naturalment, qala' kritika minn elementi ultra konservattivi kattoċi.

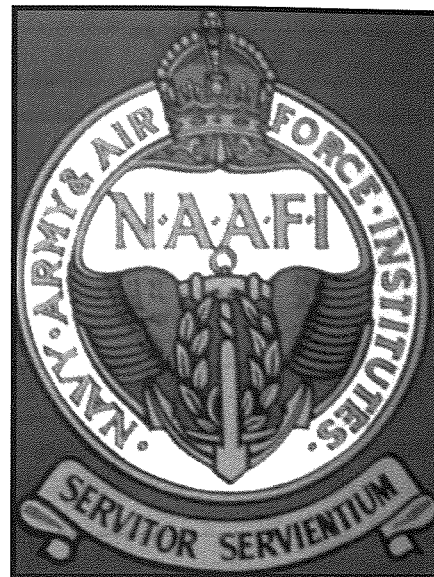
Missieri, Michael, kellu 21 sena meta żżewweġ lil omni li kellha 24 sena u kien jahdem bhala nurse l-Isptar Monte Karmeli iżda sena wara li faqqgħet il-gwerra dan ngagġa fl-armata Ingliża u l-ewwel mar l-Eġittu u wara l-Indja u Ceylon illum maghrufa bhala Sri-Lanka.

Jiena kelli bis-sena u kienu xi erba' snin wara li sirt naf lil missieri.

Meta kelli xi sentejn fl-1941 omni għabbit lili u ż-żewġ huti l-kbar u lil ommha, li dejjem għexet magħna, fuq karrettun miġbud minn hmara u morna noqogħdu Birkirkara fis-Sqaq Cancelli fejn konna naqsmu dar ma' hu omni u mal-familja Agius li kienet u baqgħet habiba kbira tal-familja tagħna, tant hu hekk li t-tifla tagħhom Rosie kienet *bridesmaid* ta' omni u anke parina tal-Griżma ta' ohti Dolores. Sal-lum ahna nistmaw bhala parti mill-familja tagħna. Il-parrina Rosie għadha toqgħod bieb ma' bieb id-dar t'omni.

Għad għandi xi memorji ċari tat-tliet snin li konna evakwati biċċiet ta' niket u oħrajn tad-dahk. Fost dawk ta' niket kienu l-mewt ta' hu Rosie Agius li tielef hajtu fil-fjur tagħha meta qatlitu bomba u meta wahda mit-tfal ta' ziju Leli mietet bid-disinterija. Niftakar ukoll meta darba qbiżt xi ċint ta' xi għalqa u nżilt fuq landa tal-konbif u ċarrat il-qiegh ta' saqqajja u għamluli bosta punti mingħajr ebda loppju. Il-bambin hellisili għaliex dak iż-żmien li kellna antibijotiċi u lanqas titqib kontra t-tetnu.

Niftakar meta għamiltha daqsxejn ta' galantom ukoll u pattejta bil-qares għaliex wara qlajt xebba ġmiela. Konna mmorru skola għand is-Sorijiet Franġiskani u dawn darba ġew jarawna d-dar u naturalment ilmentaw min-nuqqas ta' halib, butir u xi affarijiet oħra tal-ikel. Peress li missieri kien fis-servizz omni kienet tiehu xi razzjonijiet min-NAAFI u jien helu helu għollejt il-lizar ta' wahda mis-sodod u wrejthom l-ikel tant prezzjuż li kellha omni u din bħall-hmar kellha tagħtihom xi ftit

L-arma tan-NAAFI (Navy Army Air Force Institutes) L-organizzazzjoni Brittanika li tipprovdi servizz kummerċjali lill-Forzi Armati.

minnu. Naturalment wara qlajt xebba ġmielha.

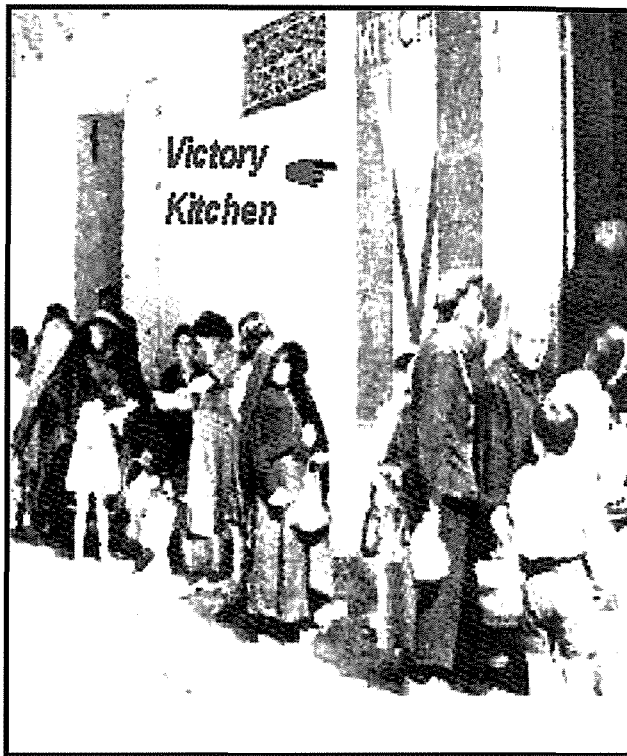
Darba oħra jien u kuġinuwi Lino, li kien sena jew tnejn iċken minni riedna noħorġu barra iżda ma kinux jhalluna kemm għaliex konna żgħar u kemm għaliex f'anqas minn radda ta' salib kienet iddoqq is-sirena u kien ikollna nigrum lejn ix-xelter li fortunatament kien faċċata tad-dar tagħna. Ta' għorrief li konna ġietna l-idea li ż-żewġ fniek tal-indi li kellna nitfghuhom mill-gallarija 'l isfel halli jkollna skuża biex noħorġu. Dawn il-provra fniek tal-indi spiċċajna dfinniehom f'għalqa wara xeba oħra u hafna biki. Ma reġghax kellna fniek oħra biex nilagħbu.

Niftakar ukoll immorru l-Victory Kitchen f'Birkirkara mmexxija minn kuġina t'omni halli niehdu r-razzjon tagħna ta' xi brodu jew soppa tal-haxix li naturalment ma kellhom toghma ta' xejn hlief ta' ilma bil-mel.

Il-ġenituri u tlieta minn hut missieri kienu joqogħdu Fleur-

de-Lys, Birkirkara u konna mmorru spiss narawhom u huma kienu dejjem jiehdu hsiebna peress li missieri kien imsiefer. Niftakar lil nanti Vittor li mietet, sfortunatament, żghira bit-tefojde wara li bomba kienet splodiet u faqqgħet kemm il-kanen tal-ilma u kemm tad-dranagħ li nfetħ l-ilma u bosta nies kienu mietu hesrem b'din il-marda. Konna hafna kuġini u ta' tfal li konna xi hadd gietu l-idea brillanti u dhalna taht is-sodda tal-katawru u għollejnha b'kollox. Tistgħu timmaġinaw kemm kien hadha bi kbira nanuwi. Haġa li għadni niftakar sew li ftit qabel ma poġġeha fit-tebut in-nannu Bert, li kien irtira minn spettur tal-pulizija, kien irċieva ittra b'ritratt ta' missieri u poġġewhomlha f'idejha.

Ommi kellha genn kbir li tirritorna lejn l-Isla u ftit wara li għamilt il-preċett f'Birkirkara reġġgħatna lura lejn L-Isla għalkemm kien kontra

In-nies jistennew fil-kju għall-'Victory Kitchen'.

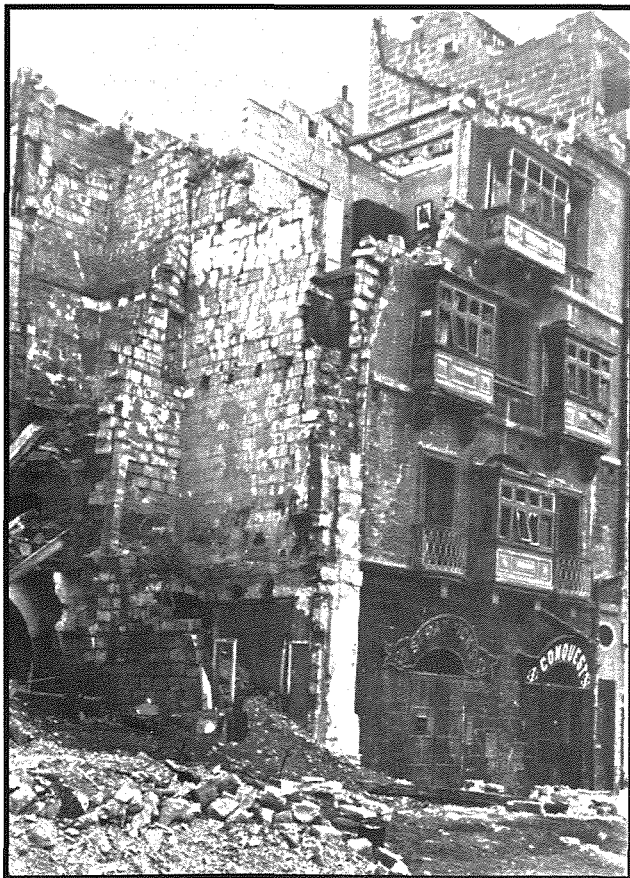
l-liġi tal-emergenza ta' dak iż-żmien u kienu għadhom neżlin il-bombi bhax-xita. Morna lura fl-istess dar għalkemm din kellha parti minna mwaqqa' meta niżlet bomba fil-vicinanza tagħha. Naturalment la

kellna dawl u lanqas ilma.

Ommi kienet tibża' hafna dak iż-żmien mill-bahrin Inglizi li kien hemm L-Isla u biex tghaxxaqha darba minnhom wiehed tela' mal-gallarija ta' wahda mill-girien tagħna, il-familja ta' Leli u Mary Bugeja u z-zija Zezz. Dawn xi ftit snin wara emigraw lejn l-Awstralja peress li kien hemm hafna qgħad wara l-gwerra. Bil-biża' li kellna ommi, peress li missieri kien imsiefer l-Indja jew Ceylon (illum Sri-Lanka) kienet tagħlaq il-bieb ta' barra b'muftieh kbir u par ganġetti, Alla jberikhom. Barra minn hekk kienet tagħlaqna kmieni, speċjalment fix-xitwa fil-kamra tas-sodda mas-sitta, tagħtina nieklu,

nghidu r-rużarju mqaddes u tagħlaq il-kamra b'muftieh u ganġetta ohra.

Niftakar sew xi incidenti żghir dak il-perjodu fosthom li meta morna lura L-Isla ommi meta qagħdet fuq tojlit kien gidima gurdien fil-warrani

Il-bini mgarraf fix-xatt ta' l-Isla matul it-Tieni Gwerra Dinjija.

Il-faċċata tal-kunvent ta' San Filippu li miegħu tinsab il-knisja ddedikata lill-Madonna tal-Porto Salvo.

Dehra tal-korsija tal-Bażilika mgarrfa wara l-attakk mill-ghadu fit-Tieni Gwerra Dinjija.

u tghidx kemm kienet tiehu ghaliha kull meta konna nsemmghulha dan l-inċident. Il-hajja tal-mara ta' dak iż-żmien kienet sistemitizzata. It-tnejn kienet issir il-hasla kbira u l-ghada t-tghollija tal-hasla fejn kienu jużaw kemm is-soder u l-blu; l-erbgha kien issir l-inxier fuq il-bejt. U l-Hamis jew l-Ġimgha l-moghdiya tal-hwejjeg. Is-Sibt wara nofsinhar ghal xis-siegha konna nibdew nghanlu l-ilma fil-bramel biex wara ninhaslu wiehed wara l-iehor f'banju taż-żingu. Ghal xi tlieta konna mmorru l-knisja ta' San Filippu ghaliex il-knisja tal-Vitorja kienet garbet hsarat kbar bil-bombardamenti biex inqerru ghandna jew ma ghandhiex dnuviet u anke meta kellna dawn dejjem kien ikunu jew l-istess jew nivintawhom dak il-hin stess. Din tal-banju kienet biċċa xoghol iebsa ghaliex ma kellniex ilma fid-dar u t-tlieta li ahna bhal hmir kien ikollna ngorru l-ilma fil-bramel is-Sibt filghodu mill-ghajn fil-kantuniera ma' Triq il-Maċina.

Incident iehor li niftakar tajjeb

hija kemm konna naqblu u nilaghbu mat-tfal tal-ġirien minghajr l-ebda ġlied. Niftakarni nilghab ma' Frans Bugeja u huh Leli, Johnnie Stanicic, Flask u ohrajn. Konna nilaghbu loghob sempliċi, sabih u attiv bhax-xixu, boċċi jew żibeg, passju mal-bniet u anke naghmlu l-atletika fit-triq li dak iż-żmien ma kienx jkun hemm traffiku. Konna niehdu dawn l-attivitajiet b'ċerta serjetà. Spiss konna nitilghu fuq xi trakk li kien jkollu tarbija gebel lejn Rahal il-Ġdid fejn kien inbena l-grawnd tal-futbol, is-Schreiber.

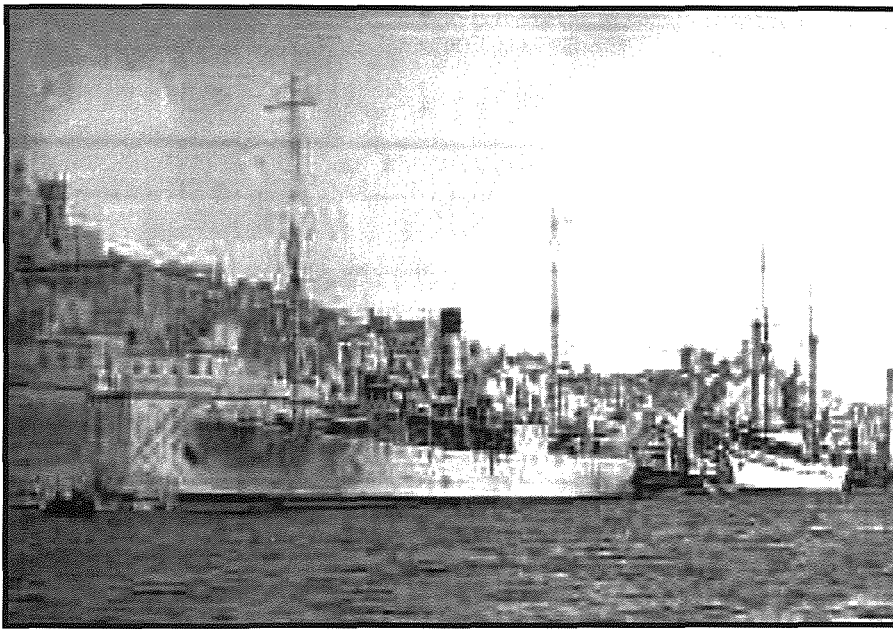
L-Isla, kif diġà ghidt kienet mimlija bahrin u familji Ingliżi u bosta familji Sengleani gawdew sewwa minn din bejn fejn kien hemm familji jikrullhom akkomodazzjoni, nisa jahdmu ta' servi jew *child minders* u l-irġiel jahdmu fis-snaġġa' taghhom bhal mastrudaxxi, *plumbers* jew *electricians*. Ahna ta' tfal li konna spiss niġru wara dawn l-imbierka bahrin nghanju *Penny Joe* fejn huma kienu spiss jaghtuna xi skorfina ta' tliet soldi jew inkella xi

ċikkulata tajba jisimha Fry.

Wahda mill-aktar attività mistennija u habrieka kienet il-famuża huġġieġa ta' San Ġwann fl-ahhar ġimgha ta' Ġunju. Dak iż-żmien, b'hafna djar mwaqqgha, konna nsibu injam bir-rimi u arana minn xahar qabel niġru u nithabtu, niġbru kemm nifilhu dan l-injam. Kellna, iż-żabbarija, wahda mill-ġirien kienet tghamlilna t-trajbu u din il-huġġieġa kienet iddum taqbad xi jumejn. Ipprovajna wkoll it-talent li nahilbu xi moghoż li sidhom kienu dak iż-żmien jiġu biex jbeghulna l-halib wara l-bieb tad-dar f'bottijiet tal-laned. Bosta drabi dan il-halib dirett mill-moghoż kien iġib il-marda tal-Brucellosis li kellha konsegwenzi serji fuq ċerti morda. Povri moghoż li ġew taht idejna ghax nahseb li sidirhom dam minfuh u jwegġagghom ghal żmien twil.

Meta kelli xi sitt snin ghamilt il-Grizma San Filippu u parrinuwi kien iż-żiju Filip, hu missieri, li kellu jiġi minn Birkirkara. Dak iż-żmien it-trasport kien ferm irregolari u l-karozza tal-linja kienet tieqaf fuq San Pawl mixja ġmielha ghal San Filippu. Iz-żiju ma tfaċċax fil-bidu u missier Andre Cutajar, Karmenu, kien se joqoghdli parrinu minn floku. Izda ftit minuti qabel wasal l-Isqof Galea dahal zijuhi bla nifs u gharqan xraba. Kien taghni tmintax-il biegha rigal. Fl-1948 missieri, li kien baqa' fl-armata Ingliża, fejn kien inkarigat fir-rijabilizzjoni tal-prigunieri taljani lura f'pajjiżhom irritorna Malta ghalkollox. Wahda mill-affarijiet li kien wiret mis-servizz Ingliż kienet id-dixxiplina li baqghet tispikka ghomru kollu. Kien, Alla jahfirlu, ha ghalih li meta jien rajtu l-ewwel darba mindu twelidt saqsejt lil omni min kien dan ir-raġel.

L-edukazzjoni tal-era li konna, kienet l-ghan ewlieni tieghu u jien, wara li kont ghamilt xi sentejn fl-iskola tal-gvern L-Isla taht Miss Darmanin mill-Birgu, mort border l-iskola tas-Sorijiet ta' St Joseph ir-Rabat u wara xi tliet snin dhalt St. Albert College l-Belt fejn konna

Inġenji tal-baħar tan-navy Ingliża.

mmorru bil-lanċa. Fuq din il-lanċa kien ikun hemm bosta tfal ohra għall-iskejjel fosthom Rene Perici, l-ahwa Albert u Harry Degabriele u ohrajn. Dak iż-żmien ix-xatt kien fih dehra ferm sabiħa b'hafna ngenji tal-baħar tan-navy Ingliża b'cruisers, destroyers, aircrafts carries, frigates u sottomarini. Id-dghajjes kienu jagħtu spetaklu ferm sabiħ u l-laneċ ġejjin mill-Birgu għall-Isla u għall-Belt kien mezz ferm importanti ta' trasport għan-nies tal-Kottonera lejn il-Belt, Marsamxett jew Tas-Sliema. Ta' tfal li konna niehdu ferm gost nitilghu fuq il-bagi kbar halli naqbz u l-baħar.

Fl-1949 twieldet ohti Dolores meta jien kelli eżatt għaxar snin. Kienet naturalment, daqsxejn ta' fessuda. Konna ningwallaw hafna għalkemm, meta kellha xi erba' snin qallgħatni xeba fil-Malta għaliex minflok hatta tara lil Malta tiela' kont mort ix-xatt man-namrata u kixfitni. Missieri ma ha gost xejn u qattajt il-bqija tal-festa ma qalzitu.

Xi sena jew sentejn wara omni kelli tarbija ohra li diżgrazzjament mietet ftit qabel twieldet. Kienet imsemmija Maria. Għadni niftakar sewwa għaliex sal-lum inhossni ferm dispaċut u rrabjat għal żewġ raġunijiet li kienu drawwiet ta' dak iż-żmien. L-ewwel omni u missieri ma hallewniex naraw lil din ohtna

mejta u qafuha f'tallboy sakemm difnuha l-ghada (għalkemm jien ta' kurzita li kont xorta rajta bil-mohbi) u l-ohra kienet id-difna hekk umiljanti u insensittiva li kienet timponi l-knisja dak iż-żmien. Peress li din twieldet mejta giet miċhuda id-dritt li tindifen bis-sagrament bħal kull holqien ta' Alla. Għadni niftakar sewwa jiġi s-sagristan Mamo fis-sitta ta' filghodu biex poġġew din il-holqien hekk innoċenti u sabiħa ta' Alla f'biċċa kaxxa u haduha lejn iċ-ċimiterju nkiss inkiss qisa xi wahda abbandunata. Dan l-atteggjament tal-knisja kien krudil, bla sens u insensittiv għas-sobgħa u diqa tal-familja ta' trabi li kienu jitwiieldu mejta.

Wahda mill-okkażjonijiet sbieħ li għaddejt fi tfuliti kienet proprju l-festa tal-Bambina. Din mhux biss kienet il-festa tal-Isla iżda wkoll festa ta' riunjoni tal-familja estensiva. Niftakar xi erba' jew hames kuġini kienu jiġu minn xi ġimgha qabel biex jingħaqdu magħna għall-festa. Konna niehdu gost ferm mmorru nisimghu n-novena fil-hamsa ta' filghodu San Filippu. Konna niltaqghu klikka ġmielha ta' xi ghoxrin ruh u l-familja ta' Zammit, ta' Gerada u ta' Vella Zarb. Ma kienx jonqos id-dahk, il-briju u l-istorbju. Is-surmast tal-orkestra kien is-Sur Tesorieri u kien hekk kor

sabiħ ukoll.

Konna nagħmlu kważi xahar nqassqu l-gazzetti antiki biex nagħmluhom sunetti dak iż-żmien ta' wara l-gwerra ma kellniex karti ohra. L-aktar mument memorabbli għaliha tal-festa kien nharha filghodu meta konna naqsmu bid-dghajsa għal Sant'Anglu u nżuru. Dak iż-żmien dan il-post kien f'idejn l-Ingliżi iżda kienu jiftuh għall-pubbliku dik il-ġurnata.

Meta kelli tnax-il sena missieri hassu li kont qiegħed nisfratta mill-iskola u allura ttrasferini l-Kulleġġ ta' St Edward li kien magħruf ukoll bħala l-Kulleġġ ta' Strickland fejn ta' Hawli l-Birgu. Għamilt sitt snin b'kollox inkluzi l-ahhar sena fis-sixth form din kienet xi haġa ġdida għal dawk iż-żminijiet. Għaliha dan it-trasferiment swieli ferm tajjeb għal hajti u għall-futur edukattiv u formattiv tiegħi. Barra li tghallimt l-iskola fejn għaddejt mill-Oxford (il-GCE tal-lum), u l-Matrikola biex dhalt l-Università Rjali ta' Malta) kelli l-opportunità li nifforma l-karattru tiegħi. Hafna mit-tfal li kienu jmorru f'dan il-kulleġġ kienu jew tfal ta' negozjani jew ta' uffiċjali fl-RMA – armata li kellha affilazzjoni qawwija mas-servizz Ingliż. Dawn it-tfal allura diġà kellhom il-futur tagħhom assigurat. Kellhom hajja soċjali differenti minn tiegħi u kienu tat-tajjeb. Jien mill-ewwel indunajt li ridt naqdef sew għal rasi u għaraft li rrid nistudja bis-serjetà jekk irrid nagħmel użu minn opportunità ta' edukazzjoni bħal din fejn il-ġenituri tiegħi kienu għamlu sagrifċju kbir tant hu hekk li missieri kien jagħmel xogħol *part time* sal-hdax ta' bil-lejl biex kien iħallasli l-miżati.

Għaldaqstant bdejt niehu l-istudju b'serjetà kbira u għalkemm ma kontx niġi l-ewwel dejjem kont wiehed minn ta' quddiem fil-klassi. Kont, però, inhobb hafna l-isports, kif għadni sal-lum u kont nirrapreżenta lill-kulleġġ kemm fil-futbol, fil-cross country, table tennis u fl-atletika. Kont irbaht hafna medalji u tazzi li għadni ferhan bihom sal-

lum. Kont ukoll membru attiv tas-soċjetà istorika taht is-surmast Inġliż ferm kapaċi. Kien dawwarna ma' bosta postijiet storiċi ta' Malta u għallimna hafna l-istorja ta' pajjiżna. L-unika żvantaġġ li kien hemm kien li konna mmorru d-dar darba fix-xahar biss u kont inhossni mbiegħed mill-familja wisq. Meta kont immur id-dar kont inhossni bħal huta barra mill-ilma. Nanti, li kienet toqgħod magħna kienet tfissidni ferm meta kont mmur id-dar fl-ahħar tax-xahar u dejjem kienet tagħtini żewġ liri *pocket money* li kien jkunu jridu jservuni x-xahar shih.

Fl-1956 tajt l-eżami tal-Oxford fejn kont mort tajjeb hafna u sena wara għaddejti l-eżami tal-Matrikola biex bdejt il-karriera tiegħi ta' student fil-mediċina. Jien kont hassejt il-ġibda lejn din il-professjoni meta kelli erbatax u kienet hajritni għaliex rajta kemm bħala vokazzjoni u l-iżjed bħala mezz fejn wiehed jista' jagħmel hafna ġid u kuntatti kontinwi ma' tant nies differenti fil-hajja. Wara hamsa u erbghin sena xorta għadni nhobb din il-professjoni bl-istess intensità sal-lum u għalkemm dejjem ngħid li wasalt biex nirtira nsibha ferm niehu din id-deċiżjoni.

Wiehed min uliedi jgħidli li destinat li mmur fil-klikka tiegħi!

Għal-lum se nieqaf hawn u forsi xi darba ohra nikteb fuq iż-żgħożija tiegħi. Nawgura minn qalbi l-festa t-tajba lil kulhadd speċjalment lis-Sengleani kemm dawk li joqogħdu l-Isla u kemm dawk li għalkemm joqogħdu barra mill-Isla xorta wahda għad għandhom qalbhom marbuta ma' din il-belt hekk żgħira, sabiha glorjuża u bi storja antika marbuta sew mal-istorja ta' Malta.

Viva Marija Bambina.

Wedding Cars & Taxi Service

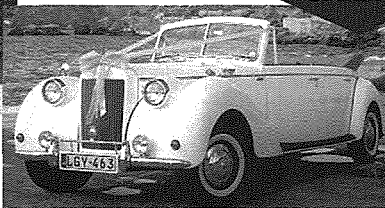
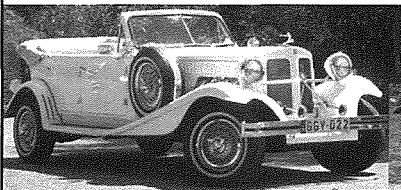
Taxi service and Airport transfer 24 hours

Chauffeur Service of all Occasion.

Stretch Limousine service

Other Bridal cars also available including Mercedes.

Best Prices & Best Service.

DEMICOLI
GARAGE

Demicoli Garage

26, triq il-Merill, Dingli

Tel: 21451361 Mob: 99440500

Web: www.demicoligarage.com

Open hrs: Monday to Thursday 5.00p.m till 8.30 p.m

Preferably by appointment

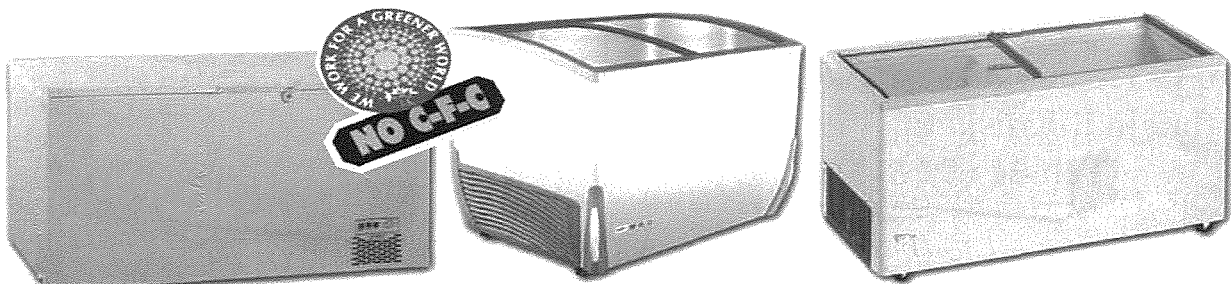
Quality refrigeration designed for the hot Mediterranean climate

Compact angle top visicoolers

Paola Hill, Paola PLA 08 Tel: 21 806 866 - 27 806 866

Tel/Fax: 21 824 388 E-mail: frizoll@maltanet.net

Frizoll
Refrigeration
Est. 1935

Full range of commercial refrigerators, cabinets and display units available